

UTASI Anikó

Óvóképző Szakfőiskola
Újvidék
anikoutasi@gmail.com

JANIKOVSKZY ÉVA „KÉPESKÖNYVEI” A FORDÍTÁSOKBAN

„Picturebooks” by Éva Janikovszky in Translations

„Slikovnice” Eve Janikovski u prevodima

A dolgozat Janikovszky Éva „képeskönyveinek” fordításaival foglalkozik. A tanulmány fontosnak tartja, hogy a világsikert hozó kötetek ilyen jellegű elemzése is elkészüljön, hiszen ez idáig még senki sem foglalkozott az idegen nyelveken, fordításban megjelent Janikovszky-szövegek vizsgálatával. A szerző ezúttal a *Velem mindig történik valami* című kötet forrasszövegét veti össze az angol, horvát és német változattal, különös tekintettel a „hungarikumok”, tehát a sajátos magyar kifejezések, tulajdonnevek különböző célnyelvekre történő átültetésének megoldhatóságára.

Kulcsszavak: fordítás, gyermekirodalom, „képeskönyv”, Janikovszky Éva, Réber László

Janikovszky Éva kortárs gyermekirodalmunk egyik legismertebb és legjelentősebb prózaírója, művei mintegy harmincöt nyelven hozzáférhetőek; a világsikert elsősorban a Réber László illusztrálta „képeskönyveinek” köszönheti. A különböző idegen nyelveken megjelent könyveinek a forrasszöveggel való egybevetése ezért fontos és izgalmas feladatnak mutatkozik, annál is inkább, mert ilyen jellegű elemzések még nem születtek eddig.

Én rövideket írok, és amit írok, könnyen olvasható. Többnyire egyes szám első személyben fogalmazok, így a szövegeim vetélkedően is mondhatók... Igaz, olyan is van, aki azt állítja, hogy a gyerekek igazából nem értik azt, amit írok. De én – bár elismerem, hogy a könnyedség látszóla-

gos – meg vagyok róla győződve, hogy az igazi gyerekeknek van humor-érzéke – vallotta Janikovszky Éva egy interjúbán.¹

Kosztolányi Dezső is arra figyelmeztet bennünket *Az olvasó nevelése* című cikkében, hogy „[n]em szabad lebecsülnünk a gyermeket. Közölnünk kell vele mindent, amit tudunk az irodalomról, mégpedig annak a legmélyebb mélyét, természetesen nem homályos, pudvás szakkifejezésekkel, hanem egyszerűen és világosan. Az, amit nem lehet egyszerűen és világosan közölni akár egy gyermekkel is, úgysem érték.” Majd nagy írónk ekként folytatja gondolatmenetét: „A gyermeknek olvasnia kell. Nem sokat kell olvasnia. Jót kell olvasnia. Az ilyen olvasmány táplál” (Kosztolányi 1990, 430–432).

Eddig a látszólagos könnyedségig, „tápláló olvasmányig” nem volt egyszerű Janikovszkynak eljutnia. Komáromi Gabriella monográfiájából tudjuk, hogy Janikovszky Éva nehezen írt, rengeteg szöveget kihúzott, míg létrejött a végső változat (Komáromi 2014).

Ez a kvázi egyszerű, könnyed stílus tulajdonképpen az egész Janikovszky-opusra jellemző. Főleg a „képeskönyvekben”² érhetjük tetten, de megtaláljuk a felnőtteket megszólító írásaiban, cikkeiben is.

Nem hinnénk, hogy a „képeskönyvek” monológjainak szövege „gyermeknyelv” lenne. Inkább arról van szó, hogy Janikovszky csak megidézi azt, stilizálja, megpróbálja irodalmi formában rögzíteni, visszaadni a gyermeki gondolkodásmódot, életérzést. S teszi ezt egy egyszerű, tömör, mindenki számára érthető, világos nyelven. Egyfajta írói szerepről lehet tehát szó.

A „képeskönyvek” jól megformált mondatai letisztult, frappáns és élvezetes nyelven íródtak.

A Kálmán C. György által emlegetett nyelvi paneleket Rigó Béla szerint meg kell találnia minden nyelvben a fordítónak, és máris működik a szöveg (Pethő 2012).

Már ha az adott nyelv megengedi, tesszük hozzá. Hiszen vannak olyan nyelvek, amelyek csak bonyolultabban, hosszadalmasabban tudnak egy-egy fogalmat megragadni, körülírásokkal esetleg, vagy pláne ha még a szórend is kötött – ez mind akadályokat gördíthet egy potenciális fordító elé.

¹ Korhatár nélkül – Beszélgetés Janikovszky Évával. In *Európai kulturális füzetek 20–21*. http://www.c3.hu/~eufuzetek/index_2021.php?nagya=20_21/2021_A11_JanikovszkyEva.html, (2012. dec. 1.)

² Nem hagyományos, klasszikus képeskönyvek a Janikovszky–Réber-„képeskönyvek” (hiszen ezekben a szöveg és illusztráció egymástól elválaszthatatlan, összefüggő egységet képvisel), ezért használom az idézőjelet (U. A.).

A továbbiakban a *Velem mindig történik valami* (1972) szövegét a horvát (Ljerka Damjanov-Pintar, *Opet sam ja kriv*, Mladost, 1978), az angol (Andrew C. Rouse, *Something's Always Happening to Me*, Móra, 2010) és a német (Irene Kolbe, *Mir passiert immer etwas*, Móra, 2012)³ fordítással vetem egybe.

Míg az angol és a német kiadás megtartja, híven lefordítja a magyar kötet címet, addig a horvát fordító a *Megint én vagyok a bűnös* cím mellett dönt, amely nem egészen fedi az eredeti értelmet. Ljerka Damjanov-Pintar egyébként kitűnően tolmácsolja horvátul a Janikovszky-szöveget, sikeresen adja vissza annak sodró dinamizmusát, a szövegritmust és a szöveghangulatot is sikerül kiválóan érzékeltetnie.⁴ Bizonyára Damjanov-Pintar szövegfordításai is hozzájárultak Janikovszky Éva hatalmas horvátországi sikeréhez, ahol az író nő könyveit igen nagyra értékelik. Diana Zalar, a zágrábi Tanítóképző Fakultás gyermekirodalom-tanára például a következő műveket sorolja a horvát könyvesboltokban kapható legjobb képeskönyvek közé: *Vjerovala ili ne*, *Opet sam ja kriv*, *Zar opet*, *Baš se veselim!* (Devčić 2012), vagyis a következő könyvekről van szó: *Akár hiszed, akár nem*, *Velem mindig történik valami*, *Már megint*, *Jó nekem!* Sőt, Janikovszky *ha én FELNŐTT volnék* és a *Jó nekem!* című kötetei házi olvasmányok is a horvát általános iskolákban.

Ha már a neveknél tartunk, érdemes megnéznünk, hogy a *Velem mindig...* fordítói mit kezdenek például a magyar tulajdonnevekkel és egyes kifejezésekkel (1. táblázat). Gyermekkönyvről lévén szó, nyilván indokolt lehet az átköltés bizonyos esetekben. A Pöske név az angol vagy horvát (gyerek)olvasó számára ilyen formában nem sokat mond, az elolvasása is gondolt jelenthet, hiszen ezekben a nyelvekben nem létezik *ö* betű, és az *sz-t* is másként jelölik.

Ljerka Damjanov-Pintar minden tulajdonnevet horvátosít, míg Andrew C. Rouse és Irene Kolbe nem ennyire következetesek, néha megtartanak egy-egy eredeti magyar nevet. A gyereknevek esetében a Bori a horvát fordításban Borka lesz, a német fordító meghagyja a Borit, az angol pedig a Candyt választja. Pöskéből Lela lesz a horvát szövegben, németül Bienchen, csak az angol fordító ragaszkodik a *p* kezdőbetűs elnevezéshez: a kislány Poppy. Az Istvánka esetében mindegyik fordítás a magyar becenév megfelelőjét alkalmazza: Štefek (horvát), Stevie (angol), der Steffen (német). A személynevek előtti névelő használata, melyet Janikovszky következetesen alkalmaz, csak a német változathoz köszön vissza ránk, nyilván mert ez a nyelv ezt lehetővé teszi, míg

³ A továbbiakban ezekből a kiadásokból idézek.

⁴ Ugyanez elmondható Andrew C. Rouse fordításáról is, míg Irene Kolbe munkáját már nem tudjuk ennyire dicsérni.

a horvátban egyáltalán nincs névelő, az angolban pedig nemigen használatos a nevek előtt, még kötetlenebb, köznyelvi beszédben sem. Az Attilát az angol és a német fordító is megtartja ebben a formában, csak horvátul lesz Branko. Ugyanúgy az Esztert is, csak a horvát változatban Tina. A Panni baba neve csak németül marad meg, míg angolul a hasonló hangzású Fannyra vált, horvátul pedig Eva lesz.

Forrásnyelv	Horvát	Angol	Német
Bori	Borka	Candy	Bori
Pacsitacsi	Šapko	Hodge-Podge	Schnupsi
itt a Balatonnál	na moru	here at Lake Balaton	hier am Plattensee
Pöszke	Lela	Poppy	Bienchen
az igazgató bácsi	drug direktor	headmaster	Herr Direktor
tanító néni	drugarica učiteljica; drugarica	lady teacher	eine Lehrerin
az Istvánka	Štefek	Stevie	der Steffen
az Attila	Branko	Attila	der Attila
az Eszter	Tina	Esther	die Esther
Bandi bácsiék Érdről	Stric Ivek sa svojima iz Karlovaca	uncle Andy from Érd	Onkel Andreas from Land
Juliska néniék feljönnek Pestre	teta Julija sa svojima sa sela	Aunt Julie's family comes up to Budapest	tante Julischka mit ihrer Familie zu uns kommt
Jóska bácsi	stric Mirko	uncle Joe	Onkel Béla
hármast hozott matekból	dobila dvojku iz matematike	got a C for Maths	hat eine Vier in Rechnen
tologatók autók, gombfocipálya	autíci i stolni nogomet	toy cars and the table football	die kleinen Autos... das Tischfußballspiel
Panni baba	lutka Eva	Fanny the doll	Pannipuppe
két ötös énekből	dvije petice iz pjevanja	got two As in Singing	ich brachte zwei Einsen in Singen
öreg tაცი	stari jazavčar	old Dachshund; the Sausage Dog	alten Dackel
huszonhét forint	sav ušteden novac	coins	meine 27 Mark
Tarka	Šarko	Spot	Karo
Bimbó	Sivko	Bimbo	Bimbo

tömbösített néni	teta iz kućnog saveta	the janitor	die Hausmeisterin
Kiskomisz	Muki	Rotter	Strolch
a szódás	stolar	ice-cream man	Der Limonaden- verkäufer
nem is szerepelt a Kék fényben	-----	he never got on telly	war er nicht einmal im Fernsehen gezeigt worden

1. táblázat: Magyar nevek és kifejezések a fordításokban

A felnőtt szereplők neveinek átírásakor is hasonlóan járnak el a fordítók, habár nem mindig világos számunkra névválasztásuk. Bandi bácsiék Érdről érkeznek Janikovszkynál, míg a horvát változatban Ivek nagybácsi (az Ivek az Ivan becézője, míg a nagybácsi, a „stric” tulajdonképpen az apa fivére a horvát nyelvben, habár a magyar szövegből ez a rokoni viszony nem derül ki) az övéivel Karlovacról. Tehát Ljerka Damjanov-Pintar nemcsak a tulajdonneveket horvátosítja, hanem az egész történetet horvát miliőbe helyezi. Így például a „képeskönyv” elején főhősünk nem a Balatonnál nyaral, hanem a tengeren.⁵

Visszatérve Bandi bácsiékra, az angol fordítás megtartja az eredeti helységnevet, tehát Érdről érkezik „uncle Andy”, míg a német változatban csupán vidékről jön „Onkel Andreas”, a becenév elhagyásával. Juliska néniék is feljönnek egy ízben Pestre a *Velem mindig...*-ben. Egyedül az angol fordítás követi az eredeti szöveget, míg a német a Budapestet elhagyja, s Juliska néniék csupán „hozzánk jönnek”, a horvát változatban pedig Júlia néniék „faluról érkeznek”. Jóska bácsi nevét is csupán az angol szöveg őrzi meg („uncle Joe”), horvátul Mirko lesz, németül pedig, nagy megdöbbenésünkre, „Onkel Béla”! Hogy Irene Kolbe miért döntött így, miért választott a Jóska helyett (holott nyugodtan lehetett volna akár Joschka is) egy másik magyar nevet, nem tudjuk.

A kutyanevekre is külön ki kell térnünk. A Pacsitacsi Janikovszky Éva játékos szóalkotása. Valóban nem könnyű visszaadni más nyelven, hiszen sem a pacsi, sem a tacsó ilyen becézője, a tacsí, más nyelvekben nem létezik. Így a pacsitadás tényét mindegyik fordító egyszerűen csak a „mancsot nyújt” kifejezéssel

⁵ A múlt század hetvenes éveiben kiadott horvát fordításban a régi Jugoszlávia emlékét is tetten érhetjük: az igazgató bácsi – „drug direktor” – igazgató elvtársként szerepel a kötetben, míg a tanító néni olykor csak elvtársnőként („drugarica”), illetve tanító néni elvtársnőként („drugarica učiteljica”), ami magyarra visszafordítva enyhén szólva bizarrul hangzik. Az újabb kiadás szövege (HENA COM, 2007), noha szinte változatlan formában jelenik meg, azért némi változtatást eszközöl, például a szocialista korhangulatot idéző szavak elhagyásával: itt az igazgató bácsi „strickék ravnatelj” lesz, a tanító néni pedig „teta učiteljica”, illetve csak „učiteljica”.

tudja megoldani: „akkor a Bimbó / volt az egyetlen, / aki örült / a néninek, / és mindjárt / *pacsit adott neki*” („Sivko je bio / jedini / koji se veselio / teti / i odmah joj / *pružio šapu*”; „then Bimbo / was the only one / who was / happy to / see her / and *shook a paw*”; „*Er gab / ihr auch noch / die Pfote!*”, a kiemelések az anyémek, U. A.).⁶

A tacszi szót is kénytelenek a fordítók egyszerűen csak tacsónak tolmácsolni. „A hirdetésre először egy *öreg tacsit* hoztak” („Na oglas su najprije doveli jednog *starog jazavčara*”; „First someone brought an *old Dachshund*”; „Jemand brachte zuerst einen *alten Dackel*”, a kiemelések az anyémek, U. A.). Andrew C. Rouse a „Dachshund” kifejezés mellett használja a tacsó egy másik angol változatát is, a „Sausage Dog”-ot, habár a magyar szöveg itt tacsót nem emleget: „A Pacsitacsi az én kutyám meg a Borié” („Hodge-Podge the Sausage Dog is my dog / and Candy’s, too”).

Angolul tehát a Pacsitacsi: Hodge-Podge. A fordítók közül egyedül Andrew C. Rouse ismerte fel, hogy feltétlenül ikerszót kell alkalmaznia.⁷ Kitűnően sikerült érzékeltetnie a játékos pacsit adó tacsó úgymond „pacsitacsiságát”, függetlenül attól, hogy az angol szó valójában kotyvalékot, keveréket jelent. Gondoljunk csak Révbíró Tamás Dingidungijára (Lewis Carroll: *Alice Tükkörországban*), ahol érzékletesen tudja visszaadni a fordító az eredetileg Humpty Dumpty névre hallgató tojásember nevét és egész lényét (Carroll 1980, 56–66.). A *Velem mindig...* másik két fordításában a Pacsitacsi elég vérszegényre sikeredett: horvátul „Šapko” („Mancs”), németül „Schnupsi” („Szimat”).

A Bimbót az angol és a német fordító meghagyja, míg horvátul „Sivko” („Szürke”) lesz. Ljerka Damjanov-Pintart talán Réber László illusztrációi ihlették ezúttal névadásra, hiszen a rajzokon Bimbó, ez a kuvaszszzerű, hatalmas állat, aki akkora, „mint / egy / bivaly”, valóban szürke színű.

A Tarka nevét a horvát szöveg hüen tükrözi („Šarko”), és az angol „Spot” („Foltos”), valamint a német „Karo” („Kockás”) is megpróbálja visszaadni valamilyen formában.

A Kiskomisz visszaadása szintén fejtörést okozhatott fordítóinknak. Ljerka Damjanov-Pintarnál „Muki” („Alattomos”), Andrew C. Rouse-nál „Rotter”

⁶ A német fordító azt a szövegdarabot, hogy „akkor a Bimbó / volt az egyetlen, / aki örült / a néninek”, máshová helyezi, a pacsit adás fölötti szövegtömb első sorába: „Zum Glück ist Bimbo zahm. Aber er hätte sich nicht gleich zu freuen brauchen” („Bimbó szerencsére szelíd. De nem kellett volna rögtön megörülnie...”), holott a magyar szövegben ez áll: „Szerencsére a Bimbó, az annyira szelíd, hogy mikor jött a tömbösített néni...” Tehát Irene Kolbe megváltoztatja némileg az eredeti tördelést, nem sikerül neki követnie azt, míg a horvát és angol fordítók igen.

⁷ Jómagam Jazamazának fordítottam le a kutya nevét szerb nyelvre (U. A.).

(„Semmirekellő”), míg Irene Kolbénál „Strolch” („Gazember”). Csak egyik sem Kiskomisz.

George Steiner állapítja meg, hogy a „fordítás modellje szerint a forrásnyelvi üzenet egy transzformációs folyamat révén alakul át célnyelvi üzenetté. A fordítás akadályá az a nyilvánvaló tény, hogy a nyelvek különböznek egymástól, és hogy az átvitelnek [...] úgy kell végbemennie, hogy az üzenet »átmenjen«” (Steiner 2005, 26). Nyilvánvaló, hogy említett példáinkban a forrásnyelvet nem mindig tudják megfelelően interpretálni a célnyelven új életre kelt szövegek.

Azután az egyéb „hungarikumok” átültetését is különbözőképpen oldják meg a fordítók a *Velem mindig...* átültetésekor. Amikor „A Bori *hármast* hozott / matekból” Andrew C. Rouse érthető módon *C*-nek fordítja az osztályzatot, hiszen angol nyelvterületen betűkkel jelölik azt („Candy got a *C* / for Maths”), Ljerka Damjanov-Pintarnál Bori kettést kap, holott Horvátországban ugyanúgy osztályoznak az általános iskolában, mint Magyarországon („Borka je dobila *dvojku* / iz matematike”), és Irene Kolbénál négyest hoz haza Bori, ami akkor sem a hármás megfelelője, ha Németországban az egyes a legjobb jegy, a hatos pedig a legrosszabb, hiszen a négyes akkor is a mi kettésünknek felel meg („Bori hat *eine Vier* / in Rechnen nach Hause / gebracht”, a kiemelések az enyéme, U. A.). Amikor főhősünk a *Velem mindig...*-ben „két ötöst” kap énekből, ezt már mindegyik fordító megfelelően ülteti át a saját nyelvére („*dvije petice*”, „two As”, „zwei Einsen”).

A „tologató autók” általában „kisautók” lesznek (horvátul: „autíci”, németül: „die kleinen Autos”), illetve „játékautók” (angolul: „toy cars”). A „gombfocipályát” pedig mindhárom fordító „asztali labdarúgásnak/futballnak” fordítja („ *stolni nogomet*”, „ *the table football*”, „ *das Tischfußballspiel*”).

A *Velem mindig történik valamiben* hősünk az elveszett Pacsitacsi helyett érkező két kutyát meg szeretné vásárolni, amint ezt beszámolójából megtudjuk: „ *de én úgy megsajnáltam őket, / hogy kivettem a perselyemből / a huszonhét forintot, / és a bácsi után szaladtam*”. Réber László illusztrációján egy rózsaszín széttört malacperselyt látunk, és a boldog kislány, amint kezében lobogtatva a zöld bankókat, előreszalad. Talán a rajz is hathatott arra, hogy a horvát és az angol fordítás malacperselyt említ („ *kasica-prasica*”, „ *piggy-bank*”), holott a magyar szövegben nincs róla szó. A „forint” szót mindhárom fordító megke-re-üli. Ljerka Damjanov-Pintarnál a kislány az „összes spórolt pénzt” veszi elő a perselyből („ *ali ja sam se nad psima / tako sažalio / da sam iz kasice-prasice / izvadio sav ušteđeni novac / i pojurio za strikom*”). Andrew C. Rouse „pénzér-méket/aprópénzt” említ („ *but I was so sorry for the dogs / I shook out the coins / from piggy-bank / and ran after tehe old man*”), azonban itt a szöveg kissé

ellentétbe kerül a rajzzal, hiszen Rébernél papírpénzzel inal előre a kisfiú. Irene Kolbe fordításában pedig „huszonhét márkát” – amely pénznem időközben már meg is szűnt létezni – vesz elő a perselyéből („Aber mir taten die Hunde so leid / denn der eine humpelte und / dem anderen war ein Stück aus / dem Ohr gebissen. Ich nahm meine / 27 Mark aus Sparbüchse und / lief dem Mann nach und sagte”, a kiemelések az enyéme, U. A.) Irene Kolbe itt ismét megváltoztatja az eredeti szöveg értelmét és a tördelését is, amikor a következő oldalon olvasható szövegblokkból ide iktatja azt, hogy az egyik kutya sántított, a másiknak pedig leharapták a fülét. Csakhogy Janikovszkynál a kisfiú nem emiatt sajnálja őket, hanem a bácsit kéri arra, „hogya adja ide a kutyákat / leértékelve, / mert az egyik úgyis sántított, / a másiknak meg / leharapták / kicsit / a fülét”.

A „tömbösített néni” szintén Janikovszky Éva játékos szóalkotása. A tömbházfelügyelőt hívja így főhősünk a *Velem mindig...*-ben. Ezt a sajátos „hungarikumot” általában a „házfelügyelő” megfelelőjével fordítják. A horvát szövegben ő a „néni a házi tanácsból” („teta iz kućnog saveta”), angolul „the janitor”, németül pedig „Die Hausmeisterin”.

A „szódás” mint szintén jellegzetes „hungarikum” a fordításokban nem szerepel. Ljerka Damjanov-Pintar egy hasonló hangzású, két szótagú, sz-szel kezdődő szót választ: „stolar” („asztalos”). Andrew C. Rouse-nál „fagylaltos” („ice-cream man”) lesz belőle. Habár angolul a „soda” szintén jelent szódavizet is, de leginkább egy édes, szénsavas, fagylaltos üdítőitalra használják („soda pop”, „soda cream”). A „soda jerker” szintén nem lehet „szódás”, hiszen angol nyelvterületen, főleg Amerikában, üdítőket, fagylaltot árul. Talán így jutott el az angol fordító a „fagylaltos” ötletéhez. Irene Kolbe tolmácsolásában viszont „limonádéárus” lesz („der Limonadenverkäufer”), a befogadó nézőpontjából kissé túl hosszú, monstre szó viszont megakasztja az egész szöveg ritmusát, megváltoztatja az egész szöveghangulatot.

Miután a „szódást” kiiktatták szövegükből, a fordítók a későbbiekben is kénytelenek módosítani az eredeti jelentésen. Amíg Janikovszky Évánál „Este el is jött érte a szódás, és füttyentett egyet a Kiskomisznak, / az meg rohant utána. / Még szódát se hozott nekünk helyette, / de nem baj, mert úgyis szifonunk van”, addig a horvát szövegben ezt olvassuk: „Este jött érte az asztalos, és csak elfüttyentette magát, / ő pedig mint az örült rohant utána. / Az asztalos nem hozott egyetlen / deszkát sem érte cserébe. Nagyon fontos, úgysem érdekel már semmi.” („Navečer je stolar došao po njega i samo je zafićukao, / a on je kao lud pojurio za njim. / Stolar nam nije donio ni jednu / dasku u zamjenu. Vrlo važno, i tako mi nije stalo ni do čega.”); az angol fordításban aztán a fagylaltos jön el este („In the evening the ice-cream man came for him,

whistled for Rotter just once / and off he ran after him. / He didn't even bring us any ice-cream instead.”), és persze nem hoz nekik fagyaltot, azzal, hogy itt lezárul a mondat, a „szifonunk van” helyett nem talált ki semmit a fordító. A németben pedig a limonádéárus érkezik meg, egy rövid füttyel hívja magához kutyáját, s a limonádé az, amit nem hoz nekik. Ami nem baj, mondja a főhős, „mi úgyis csak szénsavas ásványvizet iszunk”. Tehát valamilyen módon a szóda mégiscsak visszaköszön a német szövegből („Abends kam ihn dann der Limonadenverkäufer holen. Er pffiff nur kurz, / und Strolch lief ihm nach. Nicht einmal / Limonade hat der Mann uns dafür / gegeben. Das ist aber nicht schlimm, wir trinken / sowieso nur Selters”).

„A fordítás mindig ferdítés is – mondja Kosztolányi. – Ha az értelmet híven, szóról szóra tolmácsoljuk egy másik nyelven, akkor szükségképp megváltozik a szavak alakja s ezzel együtt a mondat hangulati velejárója is. Ha pedig csak a hangzást utánozzuk, a mondat muzsikáját, a betűk színét, akkor ennek a gondolat adja meg az árát” (Kosztolányi 1990, 574).

Szegedy-Maszák Mihály is a „leglehetősebb lehetőség”-nek tartja a fordítást. Hiszen egyrészt „szétválasztja a jelentőt s a jelentettet, hangot vagy betűt és jelentést, s ez majdnem úgy képtelenség, mint festményt szoborrá, ötfokú zenét hétfokúvá átalakítani”. Mégis a fordítás az irodalom létezési módjának fontos összetevője, mondja Szegedy-Maszák; s a jó fordítás mintegy „Aufhebung” eredménye: „megsemmisíti és átlényegíti, fölemeli az eredetinek nevezett megnyilatkozást” (Szegedy-Maszákot idézi Hózsza Éva; Bengi et al. szerk. 2013, 398–399).

Janikovszky Éva *Velem mindig...*-jében „A Tarkával meg az történt, hogy fölismerték a parkban, / pedig nem is szerepelt a Kék fényben”. A magyar tévéműsor elnevezését természetesen a fordítók elhagyják. A horvát fordítás a mondat második felét egyszerűen törli, csak az első felét olvashatjuk a szövegben („Sa Šarkom se dogodilo to da su ga / prepoznali u parku.”), az angol és a német fordító pedig úgy oldja meg, hogy a kutyát egyszerűen csak „nem adták a tévében”: „Spot was spotted in the park even though / he never got on telly.”; „Karo passierte es, dass man ihn im Park erkannte. / Dabei war er nicht einmal im Fernsehen gezeigt / worden.”

Sokszor a szójátékokat sem lehet visszaadni más nyelven. A *Velem mindig történik* valamiben a szülők a Bori jövőjéről beszélgetnek, „ami még mindig / nem dőlt el”. Főhősünk pedig azt mondja: „Pedig én még iskolába se jártam, amikor a Borinak már mondták, hogy vigyázzon, / mert most / dől el a jövője, / és én / úgy sajnáltam / szegényt, / mert tudtam, / milyen / rossz az, / ha valami eldől.” A fordításokból viszont hiányzik a magyar szöveg kétértelműségéből

(a szó gyermeki értelmezéséből) fakadó humor, mert például a horvát fordító a „nincs megoldva” kifejezéssel tudja csak visszaadni a jövő „eldőlését”. Horvátul tehát így hangzik ez a mondat: „Én még iskolába se jártam, amikor már mondták Borkának, hogy vigyázzon / mert most / oldódik meg a jövője. / Szánom / őt, / mert még / nem / sikerült / nekik megoldani azt.” („Ja još nisam ni išao u školu, kad su već govorili Borki da pazi / jer joj se sada / rješava budućnost. / Ja je / žalim / jer je još / nisu / uspjeli / riješiti.”). Az angol fordító a „nincs eldöntve” kifejezést használja, csakhogy még itt sem kitapintható az eredeti szöveg kétértelműsége: „Mind you, I hadn’t even started school when they told Candy to be careful because / now her future would / be decided, / and I was / so sorry / for her / ’cos I know / how bad it is / when something / is decided.” A német fordításnak sem sikerül visszaadnia a magyar szöveg kétértelműségét. A német visszaható igét használ („Dabei bin ich noch nicht einmal zur Schule gegangen, als man Bori schon sagte, / sie sollte gut / aufpassen, denn / jetzt entscheide sich ihre Zukunft.”), a „sich entscheiden” (valaki elhatározza magát, tehát most válik el, mi lesz vele a jövőben, most válik/dől el a jövője). Irene Kolbe azután így folytatja a szöveget: „Sajnáltam őt, / mert *annak idején* nem tudtam, milyen rossz az, / ha valaki már döntött.” („Sie tat mir leid, / weil ich *damals* noch nicht wusste, wie schlecht es / ist, wenn man sich / entscheiden hat.”, a kiemelés az enyém, U. A.), azzal, hogy a magyar szövegben egyáltalán nincs szó arról, hogy „annak idején”.

Előfordul olykor az is, hogy a fordítók egyszerűen mást mondanak, mint a magyar szöveg. Amikor a család a tanító nénit várja látogatóba a *Velem mindig...*-ben, nagy rendrakás történik a kisfiúéknál, például az eredeti változatban „A Bori leszdedte / a színészképeket / a falról”, az angolban viszont „a mi rajzainkat” szedi le („Candy / took down / our drawings”). Itt a horvát és a német fordító is színészképeket használ („slike glumaca”, „die Schauspielerbilder”), később viszont (amikor a Bori hármassal állít haza az iskolából: „Én mondtam apukámnak, / hogy először a Bori / képeslapjait / meg színészképeit / dobjuk ki”) Irene Kolbe „színészfotókat” említ („Schauspielerfotos”), Andrew C. Rouse csak „képeket” („pictures”), Ljerka Damjanov-Pintar fordításában maradnak meg csupán a „színészképek” („slike glumaca”).

Ugyanennél a monológnál, „Apukám meg azt mondta anyukámnak, / hogy igazán nevetséges babákat / meg babaedényeket őrizgetni” – míg ezúttal a német szöveg híven követi az eredetit („Puppen und Puppengeschirr”), addig a horvátban „babákat és azok ruháit” („lutke i njihove haljine”) lesz nevetséges őrizni, az angolban pedig „ennyi babát és babaholmit” („so many dollies and doll’s stuff”).

A fordítók többször élnek különböző betoldásokkal, illetve szövegdarab-elhagyásokkal is, nyilván a szövegritmus megtartásának érdekében.

„Az Eszter – főhősünk osztálytársa a *Velem mindig...*-ben –, az „aki előttem ül, / csak azért nem eleven fiúcska, / mert lány, / de azért / hátrafelé is tud rúgni”. Az angol fordító itt egy ötletes „de ó, Istenem” felkiáltást iktat be a szövegbe, mely az eredetiben nincs meg („*but O Boy / can she / kick backwards!*”, a kiemelés az enyém, U. A.). A horvát fordításból viszont a rúgás iránya nem derül ki: Tina „mégis / hirtelen tud / egyet rúgni” („ali ipak zna / iznenada udariti / nogom”). A német szöveg ezúttal sem tudja visszaadni a sajátos janikovszkys humort, mert azt a tényt, hogy Eszter azért nem eleven fiúcska, mert lány, egyszerűen nem közli (míg a horvát és angol fordítás igen: „*samo zato nije / živahan dečkić, / jer je curica*”; „*only isn't a / lively lad / because / she's a girl*”), továbbá Irene Kolbe, úgy látszik, ezúttal is kénytelen megváltoztatni az eredeti tördelést, mert az, hogy „aki előttem ül” máshová kerül a mondatban („*Und was für / ein lebhaftes / Mädchen ist / erst die Esther! / Sie sitzt vor mir und knufft / nach hinten*”).

Amikor Juliska néniék feljönnek Pestre, „Anyukám pedig / azért örül, / mert Juliska néniék / kivisznek minket / a vásárra, és addig ő / nyugodtan / megfőzheti / azt a kis ebédet, / ami igazán / mindjárt megvan”. Ljerka Damjanov-Pintar tolmácsolásában a „vendégek” visznek el bennünket a „nagyvásárra”, s azalatt a mama nyugodtan megfőzheti az ebédet („*Mama se / veseli / jer nas gosti / odvedu / na velesajam, / a ona / za to vrijeme / može / u miru / skuhati / ručak*”). Az „ami igazán / mindjárt megvan” már nem férhetett bele ebbe a szövegblokkba, mivel a horvát fordító ezúttal is pontosan követi az eredeti tördelést (a magyar és a horvát szöveg is tizenegy sorból áll), a hosszabb mondat megbontotta volna az illusztráció–szöveg egységét is, Réber rajza mellé sem fért volna el; így elveszik a magyar változat finom ironiája, melyet a többi fordítás sem tud érzékeltetni. Főleg a német nem. Irene Kolbénak most sem sikerül tartania magát az eredeti tördeléshez (nála kilenc hosszabb sorból áll ez a szövegblokk), s az, „ami igazán / mindjárt megvan” helyett egy egész új mondatot költ hozzá, amely megmásítja az eredeti szöveget; az ebédfőzés nála nevenségesen gyorsabban megy, „mint amikor mi segítünk” („*Mutter freut sich, / weil Tante Julischka / mit uns zum Jahrmarkt / geht, und sie dann in / Ruhe das Mittagessen / kochen kann. / Das geht komischer- / wise schneller, als / wenn wir helfen*.”, a kiemelés az enyém, U. A.). Még Andrew C. Rouse-nál sem érezzük a magyar szöveg ironikus felhangját („*And Mum's / always happy / because / Auntie Julie / takes us out / to the market / while she can / cook lunch / in peace / so it's ready / in a jiffy*.”), az ebéd „egy pillanat alatt

elkészül” ezt nem tudja megfelelően érzékeltetni. Pedig Rouse egyébként kitűnő fordító, ő is mindvégig követi az eredeti tördelést; ennél a példánál nála szintén tizenegy sorból áll a mondat.

A *Velem mindig történik valamiben* találkozik főhősünk a Balatonnál Pöszkével, akinek „van egy zöld / gumikrokodilja”. Az angol szövegben is ezt olvassuk („had a green rubber crocodile”), a horvát fordítás viszont „nagy zöld krokodilt” említ („ima velikog zelenog krokodila”), a német pedig „egy zöld krokodilt” („hat aber ein grünes Krokodil”).

Míg Irene Kolbe a fent idézett példában csupán a „gumi” jelzőt hagyja el, a könyv német változatának végéről már öt egész sort! Németül a *Velem mindig...* ezekkel a szavakkal zárul: „Er setzte uns auf die Bahn, / damit auch Oma / ein wenig Freude an uns hätte.” („és ezért feltesz minket a vonatra, / mert a nagymamáékra is ráfér / egy kis öröm”), holott Janikovszkynál még folytatódik a szöveg: „csak aztán ne legyen ránk / semmi panasza. // Én megígértem, hogy nem lesz, / mert az én nagymamám / nem olyan panaszkodós néni.” A horvát és angol kötetekből persze nem hiányzik ez az utolsó szövegblokk. Mint ahogy egészében véve is sokkal jobb, pontosabb és élvezetesebb Ljerka Damjanov-Pintar és Andrew C. Rouse fordítása, mint Irene Kolbéé.

Irodalom

- Carroll, Lewis. 1980. *Alice Tükörországban*. Ford. Révbíró Tamás. Budapest: Móra.
- Devčić, Karmela. 2012. *Miffy, Piko, Winnie Pooh... Što djeca vole, a što ne*. <http://www.jutarnji.hr/miffy--piko--winnie-pooh----sto-djeca-vole--a-sto-ne/278139/> (2012. márc. 27.)
- Hózsa Éva. 2013. A legsárszegibb (legsabadkaibb?) regény időszerűsége. In „*Viszhangot ver az időben*” – *Hetven írás Szegedy-Maszák Mihály születésnapjára*, szerk. Bengi László, Hoványi Márton, Józán Ildikó. 398–402. Pozsony: Kalligram.
- Janikovszky Éva. 1972. *Velem mindig történik valami*. Réber László rajzaival. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Janikovszky Éva. 1978. *Opet sam ja kriv*. Prevela Ljerka Damjanov-Pintar, ilustrirao László Réber. Zagreb: Mladost; 2007. *Opet sam ja kriv*. Prevela s madžarskoga Ljerka Damjanov-Pintar, ilustrirao László Réber. Zagreb: HENA COM.
- Janikovszky, Éva. 2010. *Something's Always Happening to Me*. Second edition, translated by Andrew C. Rouse, with illustrations by László Réber. Budapest: Móra Publishing House.
- Janikovszky, Éva. 2012. *Mir passiert immer etwas*. Aus dem Ungarisch von Irene Kolbe, Illustrationen von László Réber. Budapest: Móra Verlag.

- Komáromi Gabriella. 2014. *Janikovszky Éva. Pályakép mozaikokban*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
- [---] Korhatár nélkül – Beszélgetés Janikovszky Évával. In *Európai kulturális füzetek 20–21*. http://www.c3.hu/~eufuzetek/index_2021.php?nagyra=20_21/2021_A11_JanikovszkyEva.html (2012. dec. 1.)
- Kosztolányi Dezső. 1990. Ábécé a fordításról és ferdítésről; Az olvasó nevelése. In *Nyelv és lélek*. 574–579, 427–432. Budapest–Újvidék: Szépirodalmi Könyvkiadó–Forum Könyvkiadó.
- Pethő Anita. 2012. *Kilúgozott világ: Beszélgetés Janikovszky Éva művészetéről*. <http://www.revart.eoldal.hu/cikkek/kortarsmuveszetek/reber-laszlo.html> (2012. jún. 11.)
- Steiner, George. 2005. *Bábel után – Nyelv és fordítás 1*. Ford. Bart István. Budapest: Corvina.

„PICTUREBOOKS” BY ÉVA JANIKOVSKY IN TRANSLATIONS

The study looks at translations of the 'picturebooks' written by Éva Janikovszky. The author finds it of great importance to have an analysis of this kind of these books which have achieved world fame, since no one has attempted yet to examine her books published in foreign languages, that is, the translations of the Janikovszky texts. In this paper the author compares the source text of the book *Velem mindig történik valami* (*Something's always happening to me*) with its English, Croatian and German versions, focusing especially on the „hungaricums”, i.e. on how specific, peculiar Hungarian expressions and proper names are rendered into these target languages.

Keywords: translation, children's literature, „picturebook”, Éva Janikovszky, László Réber

„SLIKOVNICE” EVE JANIKOVSKI U PREVODIMA

Tema rada su prevodi „slikovnica” Eve Janikovski, koje su donele svetsku slavu spisateljici. Autor studije smatra izuzetno važnom ovakvu analizu, pošto se sve do danas niko nije bavio tumačenjem prevedenih tekstova Eve Janikovski na neki od stranih jezika. Ovom prilikom se upoređuje izvorni, mađarski tekst „slikovnice” pod naslovom „Velem mindig történik valami” (*Meni se uvek nešto dešava*) sa engleskom, hrvatskom i nemačkom verzijom, a sa posebnim osvrtom na prevođenje „hungarizama”, tipičnih mađarskih izraza i imena.

Ključne reči: prevod, književnost za decu, „slikovnica”, Eva Janikovski, Laslo Reber